

Aigües rituals

Una història
dels banys jueus de Girona

Museu d'Història dels Jueus

Del 28 d'octubre de 2016 al 21 de maig de 2017

PATRONAT
CALLE DE GIRONA

Ajuntament de Girona

Diputació de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Aigües rituals

Una història dels banys jueus de Girona

L'aigua era un element amb poder de purificació ritual per a les dues cultures que coexistien a la Girona medieval, la cristiana i la jueva, però en cadascuna d'elles aquesta creença tenia una orientació diferent.

L'adscripció d'una persona a l'Església cristiana es feia amb l'aigua beneïda, que segellava el sagrament del baptisme; un acte espiritual individual, compartit per homes i dones i vàlid per a tota la vida.

En el judaisme, l'aigua era necessària per la purificació ritual que segons la llei mosaica s'havia de complir en diverses circumstàncies, sobretot en moments del cicle vital femení. Per això, la prescripció s'imposava més fortament a les dones, per a qui la immersió era un ritus repetit cada mes. Tenia la funció de santificar les accions físiques de la vida, sobretot les relacions sexuals, sempre dins del vincle del matrimoni, i sempre amb la voluntat d'incidir en la procreació. La purificació ritual distingia les dones jueves de les cristianes i tenia una connotació evident d'alteritat i de diferència. La immersió es feia al **micvé**, literalment «aigua viva», normalment ubicat en el complex sinagoga.

Aquesta exposició presenta la història de l'ús de l'aigua com a element purificador en la Girona jueva: què era i com es feia el bany ritual, on s'ubicaven els micvés de la ciutat, i què en queda, de tots aquells espais on, gràcies al compliment del ritual prescrit per la llei de Moisès, l'aigua retornava la puresa perduda i procurava la recuperació de l'harmonia vital.

La importància del micvé

Beneït siguis tu, Senyor, rei de l'univers, que ens has santificat amb els preceptes i ens has ordenat la immersió (*Sidur, Tevilà*)

El micvé o bany de purificació era un indret absolutament necessari per a la vida jueva als calls; era fins i tot més important que la mateixa sinagoga. Des dels inicis del judaisme, la prescripció religiosa de la immersió ritual periòdica s'estén a homes i dones, però són aquestes les que, per condicions físiques i biològiques, manifesten regularment períodes d'impuresa que és eliminada amb l'aigua purificadora del micvé. En aquest entorn, puresa i fertilitat formen un binomi clau. En la vida de la comunitat jueva de Girona, el ritual de micvé garantia la santedat de la concepció i aquesta, al seu torn, assegurava el compliment del precepte bíblic: «Sigueu fecunds i multipliqueu-vos, ompliu la terra i domineu-la».

El miracle del bany ritual, segons la Miscel·lània d'Hamburg
(Meinz, 1428-1434)

Staats-und Universitätsbibliothek
Hamburg, còdex hebreu 37, foli 79v

El ritual

El ritual de purificació implica la immersió total del cos, que ha d'estar nu, net i lliure de qualsevol element que impedeixi la circulació de l'aigua. S'ha de fer tres vegades seguides, seguint una cerimònia anomenada *tevilà*. L'aigua ha de ser viva, procedent d'una font natural (riu, pluja, corrent subterrani...) i no pot ser, en cap cas, manipulada o abocada artificialment, ja que això invalida la immersió.

No només les persones, sinó també els objectes es beneficien de l'efecte purificador de l'aigua. Abans de ser usats en la preparació de qualsevol menjar, s'han de submergir al micvé tots aquells estris de metall o vidre comprats a persones no jueves.

**La purificació dels atuellers domèstics,
segons l'Hagadà hispano-moresca
(Castella, ca. 1300)**

British Library, manuscrit Or. 2.737,
foli 90r

Com a Besalú i a Montpeller

Entre els pocs micvés medievals visibles encara avui en dia arreu d'Europa, en destaquen dos pel seu bon estat de conservació, pel seu poder d'evocació, que mantenen ben intacte, i per la seva proximitat geogràfica i cultural amb Girona: són el bany ritual jueu de Besalú i el de Montpeller. Aquesta proximitat fa pensar que tindrien moltes semblances amb els micvés de la nostra ciutat.

**Micvés de Besalú i de Montpeller
(segle XIII)**

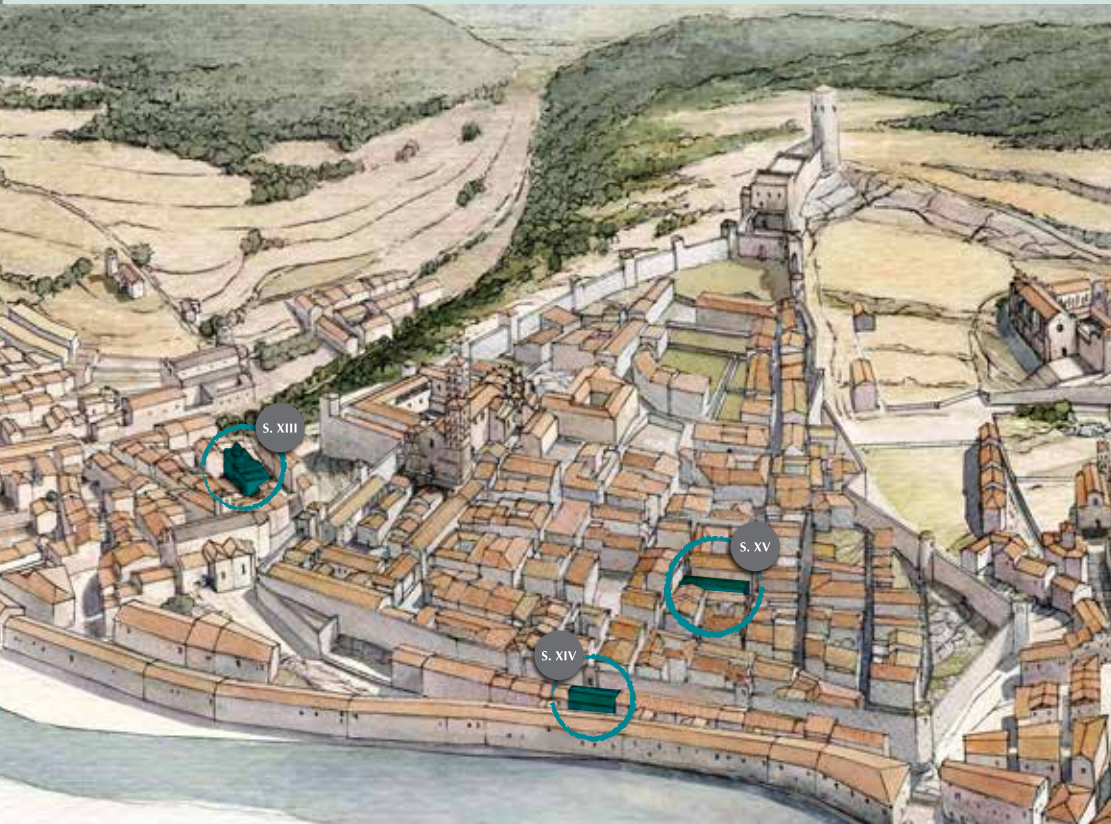
Fotografies: Josep M. Oliveras

Els diferents micvés de la Girona medieval

domo balneorum aliame iudeorum Gerunde
la casa dels banys de l'aljama dels jueus de Girona

La purificació del bany ritual prescrita per la llei de Moisès va ser practicada per la comunitat jueva de Girona durant tota la seva existència al llarg de l'edat mitjana. Quasi sempre dins del call, els espais destinats a micvé van variar en funció de l'establiment de la comunitat en un o altre indret, sobretot a partir de les prohibicions i atacs a què va estar sotmesa per part dels poders cristians.

Banys rituals jueus de la Girona medieval
Dibuix: Jordi Sagrera

Un micvé fora del call

El micvé més antic documentat a Girona és del segle XIII. Era dins dels banys públics (els anomenats avui Banys Àrabs), en una estança llogada expressament per la comunitat jueva per tal de ser usada com a bany ritual o micvé. Així ho especifica el *responsum* de Rabí Salomó ben Adret de Barcelona, *Raixba*, adreçat als savis jueus gironins a finals del segle XIII. Les raons de l'ús, poc comú, d'un espai públic com a indret on acomplir amb el ritual jueu rauen segurament en la destrucció del call per part dels almogàvers, el 1285. Després d'allò, la comunitat jueva es devia haver quedat sense un micvé adequat i apte, i, a l'espera de poder reconstruir-lo juntament amb la sinagoga, va optar per llogar una estança als banys públics de la ciutat.

Banys públics de la Girona medieval, coneguts com a Banys Àrabs
Fotografia: Consell Comarcal del Gironès

Un micvé a tocar de l'Onyar

Al segle XIV, la comunitat jueva de Girona va assolir l'esplendor demogràfica i social, amb quasi 800 persones. El call s'estenia a les dues bandes de l'actual carrer de la Força i tenia una sinagoga considerablement gran amb diferents estances i departaments. El micvé d'aquell moment s'ha localitzat a tocar de la muralla de les Ballesteries i tot indica que s'alimentava amb l'aigua del riu Onyar. Aquell devia haver estat el bany ritual més ampli i bell de tota la història de la Girona jueva. N'han quedat unes poques restes físiques, uns quants graons que permeten imaginar el descens cap a la piscina purificadora. El seu rastre, però, es pot resseguir perfectament gràcies als documents dels arxius, que en descriuen la venda, efectuada a causa de l'expulsió de 1492.

Venda d'una casa al carrer de Ballesteries, al nord de la casa dels banys de l'aljama dels jueus de Girona

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notarial, Besalú, Pere de Mallorques (1343-1344), volum 62, folis 68r-70r

Un micvé dins del museu

Al segle XV, la situació de la comunitat jueva va canviar de manera dràstica. El call va ser atacat i destruït massivament l'estiu de 1391. El 1415, com a resultat de la disputa de Tortosa, la sinagoga va ser clausurada; reoberta el 1416 per ordre de la reina Maria, va tornar a ser closa, de manera definitiva, el 1420. Després d'aquella clausura, no hi havia un lloc adequat on realitzar el ritual de purificació, fins que el 1434 la comunitat va adquirir uns terrenys on es va aixecar una nova sinagoga, amb tots els elements i espais necessaris per a la vida comunitària. En aquell punt de l'interior del call, ja hi havia una cisterna o potser uns pous d'origen molt antic, que proveïrien la comunitat de l'aigua pura que necessitava per complir amb el ritual del micvé. Actualment, a l'indret hi ha el pati del Centre Bonastruc ça Porta, seu del Museu d'Història dels Jueus.

Micvé de Girona (segle XV)

Fotografia: Josep M. Oliveras

El darrer micvé de Girona

illas domos vocatas les scoles dicte aliame iudeorum et de les donas iudearum et hospitales et balnearum in calli iudaiyci Gerunde constituto insimul contiguas

aquelles cases contigües anomenades les escoles de la dita aljama dels jueus i de les dones jueves, i els hospitals i els banys, en el constituït call jueu de Girona

El decret d'expulsió de 1492 forçava les comunitats jueves a marxar i desprendre's de les seves propietats immobles, les individuals i les comunitàries. El juliol d'aquell any fatídic els jueus gironins es van vendre la sinagoga, amb totes les dependències i estances que la formaven, entre les quals destaca el micvé. Els registres notariais de les successives vendes consignades els anys immediatament posteriors a 1492 permeten delimitar la seva ubicació dins del call i enumeren els diferents espais que contenia: l'escola dels homes, la de les dones, l'hospital i el bany ritual. La documentació i l'arqueologia han demostrat que el complex s'aixecava a la zona nord-est de l'actual Centre Bonastruc ça Porta, afrontant al nord amb el carreró de Sant Llorenç, al sud amb el pati de la sinagoga, a l'oest amb altres estances sinagogals i a l'est amb la casa de l'il·lustre Lleó Aninai, secretari i regidor de l'aljama jueva de Girona.

Venda del complex sinagoga de Girona (9 de juliol de 1492)

Arxiu Històric de Girona, Notariais Girona-8, Pere Escuder, volum 93, foli 141v
Facsimil

L'oblit del ritual

L'estudi dels documents i les prospeccions arqueològiques han permès identificar el micvé en un espai que durant molts anys s'havia preservat sota l'aparença d'una cisterna. El que havia estat el darrer micvé de Girona va ser desmantellat a principis del segle XVI. La piscina es va reconvertir en cisterna. Amb el decret d'expulsió de 1492, la religió jueva havia estat prohibida per sempre i ja no calia un micvé; però l'abastament d'aigua potable continuava essent una necessitat vital per a la gent que es va instal·lar a viure a l'antic barri jueu. L'ús de l'aigua com a element purificador i el micvé on es realitzava la immersió van caure en l'oblit durant segles.

Espai arqueològic del micvé de Girona

Museu d'Història dels Jueus
Fotografia: Josep M. Oliveras

Reconstrucció ideal del bany ritual

Planta restituïda del bany ritual

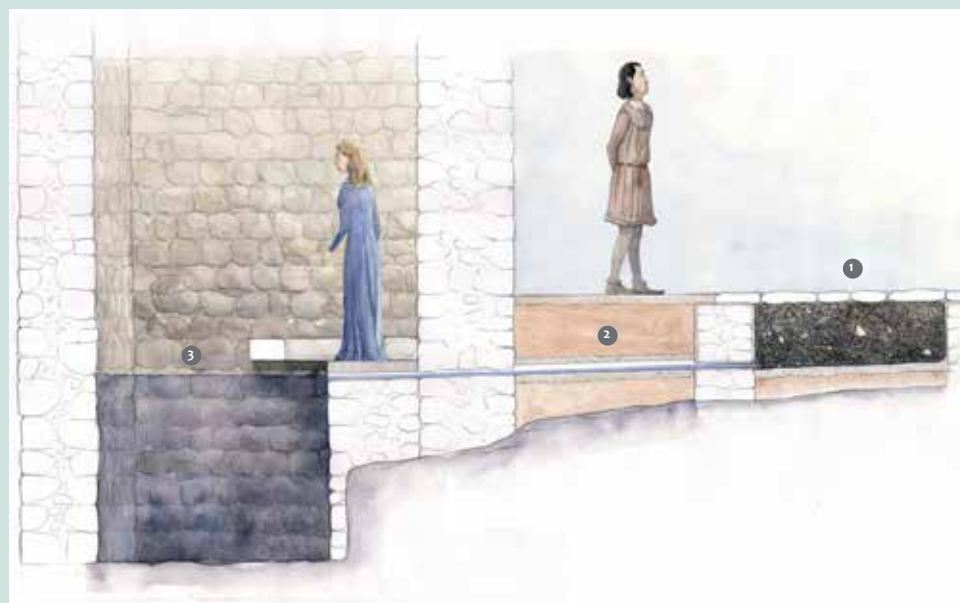
- 1 Porta
- 2 Vestíbul
- 3 Vestidor
- 4 Piscina
- 5 Marxapeu
- 6 Replà
- 7 Col·lector

Reconstrucció i planta del micvé de Girona

Dibuixos: Jordi Sagrera

El funcionament del micvé

Tot indica que el bany ritual se situava a la planta baixa de la sinagoga. Les estructures excavades conformen un espai tancat al voltant d'una piscina ritual de planta quadrada. Al pati hi havia un col·lector que recollia l'aigua de la pluja, que era filtrada per extreure'n les impureses i conduïda al micvé. De la porta d'accés al bany se'n conserva el llindar i l'arrencament dels brancals. El descens fins a l'aigua purificadora es feia gradualment, mercès a un replà de lloses de pedra que encara es pot veure, encastat a la paret de migdia.

- 1 Col·lector
- 2 Conducció
- 3 Piscina

Recorregut de l'aigua cap al micvé de Girona
Dibuix: Jordi Sagrera

L'arqueologia ho confirma

Durant les excavacions que van posar al descobert el micvé, al pati del Centre Bonastruc ça Porta, van sortir a la llum aquests fragments de ceràmica, un material que la llei jueva considera sempre pur. No són altra cosa que restes d'atuell domèstics trencats i rebutjats (verd i manganès, blaus catalans i valencians, principalment de Manises, tots del primer terç del segle XV). Van ser intencionadament abocats com a farciment del col·lector d'aigua pluvial i ajudaven a filtrar aquesta aigua, que després era canalitzada cap a la piscina d'immersió.

Les restes del micvé del segle XV es troben a la planta superior del Museu d'Història dels Jueus. Visiteu-lo!

Fragments de ceràmica procedents de les excavacions al micvé (1r terç del segle XV)
Generalitat de Catalunya. Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni

Direcció del Patronat Call de Girona
Assumpció Hosta

Direcció del Museu d'Història dels Jueus
Sílvia Planas

Comissariat
Joel Colomer
Sílvia Planas
Jordi Sagrera

Disseny i producció
Mostra Comunicació

Revisió i traducció de textos
Lídia Donat
Daniel Sherr
Link

Realització vídeos i animació 3D
24 imatges x segon

Fotografies
Josep M. Oliveras

Equip tècnic (muntatge, comunicació, difusió)
Neus Casellas, Mireia Compte, Lídia Donat,
Marc Francesch, Núria Heras, Anna López,
Sandra Sánchez i Cristina Taberner

Amb la col·laboració de
Acquae Gerundae
Arxiu Comarcal de la Garrotxa
Arxiu Històric de Girona
British Library
Consell Comarcal del Gironès
Generalitat de Catalunya. Direcció General
d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni
Staats-und Universitätsbibliothek Hamburg
Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona
Museu d'Història de Girona

PATRONAT
CALL DE GIRONA

Ajuntament de Girona

Diputació de Girona

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura